

IZ HRVATSKE DIPLOMATIČKE BAŠTINE

Milko BRKOVIĆ, Zadar

U našem opisivanju diplomatskih formula ili sastavnih dijelova isprava hrvatskih narodnih vladara došli smo skoro do samog kraja. Do sada su obrađena sva tri konvencionalna dijela tih isprava, to jest protokol, tekst i eshatokol, odnosno njihove formule invokacije, datacije, intitulacije, devocije, inskripcije, salutacije, arenge, notifikacije, naracije, peticije, dispozicije, sankcije, koroboracije, svjedoka i evo najzad subskripcije i aprekacije. Tomu treba pridodati pisare, pečat i mjesta izdanja isprava hrvatskih narodnih vladara koji kao takvi nisu diplomatske formule tih isprava, ali su njihovi dijelovi ili elementi. Tako su pisari dio subskripcije, pečati dio ili sredstvo koroboracije, ili ako su sačuvani u materijalnom obliku onda su izvanjska karakteristika isprava, i konačno mjesta izdanja kao sastavni dio datacije. U tom opisivanju naša je prvotna zadaća bila razgraničiti i analizirati navedene diplomatske formule u navedenim ispravama, zatim ukazati na suvremenost kancelarije iz koje su one izašle i na kraju pokazati (na drugom mjestu) da su iprave hrvatskih narodnih vladara imale veliki utjecaj na isprave mladih okolnih srednjovjekovnih kancelarija, osobito Huma i Bosne. Tom utjecaju, iz razno raznih razloga, u hrvatskoj diplomaciji nije bila posvećivana pozornost.

MJESTA IZDANJA DOKUMENATA HRVATSKIH NARODNIH VLADARA

Polovica sačuvanih dokumenata hrvatskih narodnih vladara navode mjesto svojega izdanja. Izraz actum najčešće označava mjesto njihova izdanja, ali u više slučajeva i mjesto nastanka pravnog čina dokumenta. U većini primjera mjesta izdanja tih dokumenata su ujedno i razvijena urbana središta tadašnje hrvatske države. Izostanak mjesta izdanja u drugom dijelu sačuvanih dokumenata hrvatskih narodnih vladara u prvom redu treba tražiti u prijepisima koji su ih ispustili.

Mjesto izdanja dokumenata najčešće se navodi unutar zemljopisnog (*data dopica*) ili pak unutar vremenskog datuma (*data chronica*), koji označuju mjesto i vrijeme sklapanja pravnog čina, odnosno izdavanja dokumenta o njemu. Stoga su u njemu izrazi *datum* ili *data*, *actum* ili *acta*, *scriptum* ili *scripta* i slično, a ponekad istodobno i *actum* i *datum*, pri čemu *actum* najčešće označuje vrijeme nastanka pravnog čina, a *datum* mjesto izdanja dokumenta. Međutim, u dokumentima hrvatskih narodnih vladara *actum* ponaj-

više označava mjesto izdanja tih dokumenata, ali u više slučajeva i mjesto nastanka pravnog čina. Ovdje će mjesta izdanja biti analizirana kronološkim redoslijedom.

1. Bihaći

Prvo mjesto izdanja sačuvanih dokumenata hrvatskih narodnih vladara jesu Bihaći (Bijaći). U njima su izdana dva dokumenta tih vladara. Prvi je Trpimirov iz 852. (4. ožujka), kojim taj vladar poklanja crkvu i samostan sv. Jurja u Putalju, zajedno s nekim posjedima, solinskoj (splitskoj) nadbiskupiji zauzvrat što mu je nadbiskup Petar pribavio srebro za crkveno posuđe,¹ i drugi Muncimirov iz 892. (28. rujna) koji potvrđuje Trpimirov.² To se mjesto u oba dokumenta navodi neposredno prije koroboracije s oznakom već prije navedene datacije (*Actum in loco, qui dicitur Byaci, tempore nuper-fato*),³ a u Muncimirovu još i поближе pred kojom crkvom (*Actum est in Biaci ante fores ecclesiae sanctae Martae martirae tempore et...*).⁴ Izraz *actum* u oba primjera označava, dakle, mjesto izdanja. Analogno tome, vjerojatno je i vladar Mislav izdao svoj dokument u Bihaćima, koji nije sačuvan a čiji se spomen nalazi u Trpimirovom dokumentu.

Iz tih dokumenata vidi se da su Bihaći u vrijeme hrvatskih narodnih vladara bili naseljeno mjesto. Danas se Bihaćima drži kraj na granici trogirskog i donjokaštelanskog Velog polja. Prema sjeveru Bihaći dopiru do brda Trećanice, a prema zapadu do Krbana, Plošnjaka i Trnoščaka. Na tom se području u rimsko doba nalazilo naselje *Siculi* u koje je car Klaudije naseljavao islužene rimske vojnike. Na tom je području Društvo Bihać provodilo arheološka iskopavanja i otkrilo na lokalitetu Stombrate trobrodnu crkvu koja je bila podignuta na temeljima starokršćanske bazilike. Na temelju fragmenata, i novija istraživanja pokazuju da je to bila crkva sv. Marte iz vremena vladara Mislava, Trpimira i Muncimira. Njezina se obnova spominje u jednom dokumentu iz 1197., što svjedoči o tome da je postojala i nakon prestanka hrvatske samostalnosti. Po svoj prilici, srušena je u vrijeme Turaka. Bihaći se, dakle, kao kraljevski posjed spominju i u vrijeme Arpadovića što, uz druga svjedočanstva, ukazuje na to da su barem povremeno bili sjedište prvih narodnih vladara Hrvatske.

2. Knin

Kronološkim redoslijedom sačuvanih dokumenata hrvatskih narodnih vladara slijedeće naznačeno mjesto njihova izdanja je Knin. U dokumentu kralja Krešimira (II.?) iz 950.?, kojom se poklanja devetorici zaslužnih i vjernih Hrvata otok Vranjic (Durana) i neki posjedi u Solinu,⁵ unutar koroboracije i svjedoka navodi se da »*Acta sunt hec in castro,*

¹ Jakov STIPIŠIĆ – Miljen ŠAMŠALOVIĆ: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I., (dalje: *Codex diplomaticus*, I), Zagreb, 1967., str. 3–8

² *Ibidem*: str. 22–25

³ *Ibidem*: str. 5

⁴ *Ibidem*: str. 24

⁵ *Ibidem*: str. 39–43

*quod vocatur Tignino his palam testibus...*⁶ Iz toga jasno proizlazi da je mjesto izdanja dokumenta Knin, to više što je sačuvan kao transumpt jednog kasnijeg dokumenta kninskog kaptola.⁷ Ako je i nesigurna godina izdanja tog dokumenta, sigurna je u dokumentu kralja Zvonimira koji 1078. u Kninu potvrđuje darovnicu svojega prethodnika, kralja Krešimira IV., o poklonu zemlje u Tokinji samostanu sv. Marije.⁸ U toj se potvrdnici jasno kaže da »*Hoc actum est in Teneno*«.⁹ Izraz *actum* u ovom slučaju označuje mjesto izdanja. Treći i još jasniji spomen Knina kao mjesta izdanja dokumenata sačuvan je i u Zvonimirovoj potvrdnici Krešimirove darovnice samostanu sv. Marije u Zadru god. 1087. (8. listopada).¹⁰ Iako vrlo kratka, u njoj se jasno kaže da je »*Confirmatio ista data abbatisse in Teneno*...«¹¹ U ovom slučaju izraz *datum*, odnosno *data* označuje i mjesto i vrijeme (datum) izdanja dokumenta.

Zasigurno je u Kninu izdano puno više dokumenata hrvatskih narodnih vladara koji nisu sačuvani. Prvi spomen Knina seže u X. stoljeće i prema navedenom Krešimirovom dokumentu i prema pisanju Konstantina Porfirogeneta. Porfirogenet ga naziva *Tenen*, koji je ujedno središte istoimene županije. Uz Knin su bili vezani mnogi hrvatski vladari, osobito kralj Zvonimir. Kasnije je postao i sjedište hrvatskog biskupa. U hrvatskom razvijenom srednjem vijeku Knin je bio toliko važno hrvatsko središte da bi se njegovo značenje za tadašnju Hrvatsku moglo otprilike usporediti sa značenjem Zagreba za današnju.

3. Biograd

Biograd se kao mjesto izdanja dokumenata hrvatskih narodnih vladara po prvi put navodi u jednom od sačuvanih prijepisa dokumenta kralja Petra Krešimira IV., izdanog 1060. (u veljači) u korist samostana sv. Ivana u Biogradu.¹² Naveden je unutar intitulacije tog dokumenta izričajem *in ciuitate Belgrado*.¹³ Iako je Biograd bio jedno od vrlo važnih sjedišta hrvatskih narodnih vladara, kao mjesto izdanja dokumenata navodi se po drugi put tek u dokumentu kralja Krešimira IV., kojim se potvrđuje područje rapske biskupije.¹⁴ Na kraju se tog dokumenta navodi da je izdan *in castro Belgrado*.¹⁵

U sačuvanim povijesnim izvorima mnoštvo podataka govori da je u Biogradu izdano mnogo više dokumenata hrvatskih narodnih vladara, nego što ih je sačuvano. Upravo u vrijeme tih vladara Konstantin Porfirogenet navodi Biograd kao sjedište županije i jedan

⁶ *Ibidem*: str. 41

⁷ *Ibidem*: str. 39, 42

⁸ *Ibidem*: str. 167

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*: str. 186–187

¹¹ *Ibidem*: str. 187

¹² *Ibidem*: str. 87–93

¹³ *Ibidem*: str. 88

¹⁴ *Ibidem*: str. 123–124

¹⁵ *Ibidem*: str. 124

bazilici u vrijeme obreda krunice, ili pak odmah nakon krunidbe u Zvonimirovu dvorcu uz baziliku u Solinu. Vjerojatnije je ovo drugo, jer je Zvonimir te godine (9. listopada) potvrdio splitskoj crkvi Trpimirovu i Muncimirovu darovnicu, kojom su joj ta dva vladara poklonili crkvu i posjede sv. Jurja putaljskog.²⁸ Analogno prvom, Solin je mjesto izdanja i drugog Zvonimirova dokumenta.

Solin je također usko vezan uz ranu povijest nastanka srednjovjekovne države Hrvatske na njezinu budućem zemljopisnom području. Zajedno s njegovom okolicom može ga se s pravom držati jednim od prvih važnijih središta rane srednjovjekovne države hrvatskih narodnih vladara. U prilog tome govore brojni povijesni izvori. I tu su benediktinci odigrali golemu ulogu u približavanju države hrvatskih narodnih vladara zapadnoeuropskoj civilizaciji te time pripomogli i boljem državnom ustrojstvu. Na relaciji crkvene hijerarhije i crkvenog ustrojstva, hrvatski su vladari upravo s područja Solina i okolice najviše kontaktirali sa splitskom crkvom i Rimskom Stolicom.

Iz analiziranog je vidljivo da je mjesto izdanja tih dokumenata hrvatskih narodnih vladara naznačeno za polovicu sačuvanih dokumenata. Razlog njegova izostanka u drugoj polovici ponajprije valja tražiti u tome što su te isprave uglavnom sačuvane u prijepisima koj su pak ispuštali navođenje mjesta izdanja. Analogno mjestu izdanja Zvonimirovih dokumenata u Solinu, moglo bi se i u tekstovima nekolicine ostalih sačuvanih dokumenata hrvatskih narodnih vladara nazrijeti mjesto njihova izdanja. Osobito je to moguće za dokumente izdane splitskoj crkvi, za koje se može pretpostaviti da im je mjesto izdanja Split. Mjesta izdanja dokumenata hrvatskih narodnih vladara većinom su vrlo razvijena urbana središta tadašnje hrvatske države. Mnoštvo povijesnih izvora, uz dokumente, govori da su hrvatski narodni vladari izdali puno više dokumenata nego što ih je sačuvano. Time se zasigurno povećava broj njihovih mjesta izdanja, a osobito onih koji su vezani uz pojedino mjesto.

ZUSAMMENFASSUNG

AUSSTELLUNGSORTE DER URKUNDEN KROATISCHER MONARCHIE NATIONALER ABSTAMMUNG

Eine Hälfte der vorhandenen Dokumente kroatischer Monarchen nationaler Abstammung enthalten den Ort ihrer Entstehung. Der Ausdruck actum bezeichnet meistens den Ort der Ausstellung, aber in manchen Fällen auch den Ort der entsprechenden juristischen Handlung. Es gibt viele Beispiele, da der Ausstellungsort eines der Verwaltungszentren des damaligen kroatischen Königtums darstellt. Die Fehlanzeige bezüglich des Ausstellungsortes im zweiten Teil der erhaltenen Dokumente ist eine Folge der Unterlassungen beim Abschreiben.

²⁸ *Ibidem*: str. 141–142